

Законодательство Древней Руси / отв. ред. тома В.Л. Янин. – 1984. – 432 с.

20. Старый Литовский Статут 1529 года : законы и законодательные акты. – Б. м. : Б. и., Б. г. – 106, XVI с.

21. Статут Великого Князьства Литовского 1566 года : законы и законодательные акты. – М. : Изд. Император. Москов. о-ва истории и древностей российских, Б. г. – 240 с.

22. Гончаренко В.Д. Хрестоматія з історії держави та права зарубіжних країн : у 2-х т. : [навч. посіб.] / В.Д. Гончаренко. – К. : Ін Юре, 1998. – Т. 1. – 1998. – 503 с.

23. Гончаренко В.Д. Хрестоматія з історії держави та права зарубіжних країн : у 2-х т. : [навч. посіб.] / В.Д. Гончаренко. – К. : Ін Юре, 1998. – Т. 2 : Хрестоматія. – 1998. – 608 с.

24. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2 т. / за заг. ред. В.Д. Гончаренко ; уклад.: А.Й. Рогожин, В.М. Гончаренко, О.Д. Святоцький. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 2 : Лютий 1917 р. – 1996 р. – 1997. – 800 с.

25. Статут гражданского судопроизводства 1864 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://psh.spb.sudrf.ru/modules.php?name=norm_akt&rid=4.

26. Хрестоматія з історії держави і права України : у 2-х т. / за заг. ред. В.Д. Гончаренко ; уклад.: А.Й. Рогожин, В.М. Гончаренко, О.Д. Святоцький. – К. : Ін Юре, 1997. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. – 1997. – 464 с.

27. Российское законодательство X–XX веков : в 9 т. / под общ. ред. О.И. Чистякова. – М. : Юрид. лит., 1991. – Т. 8 : Судебная реформа / отв. ред. тома Б.В. Виленский. – 1991. – 496 с.

28. Права человека : [курс лекций] / отв. ред. Е.А. Лукашева. – М. : НОРМА-ИНФРА М, 2001. – 573 с.

29. Cappelletti M. Access to Justice: The Worldwide Movement to Make Rights Effective: A General Report [Text] /

M. Cappelletti, V. Garth // Access to Justice. – Milan. – 1979. – Vol. 1. – 1023 p.

30. Судебные Уставы Императора Александра II с комментариями и разъяснениями. Устав Гражданского Судопроизводства / сост. Л.П. Рошковский. – 3-е изд., перераб. и доп. – Казань : Тип. Император. Ун-та, 1892. – 929 с.

31. Загальна декларація прав людини : Резолюція 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10.12.1948 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_015.

32. Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод : Протокол Ради Європи від 04.11.1950 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_004.

33. Справа Ейрі проти Ірландії : Рішення Європейського суду з прав людини від 09.10.1979 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/980_332.

34. Комитет министров – государствам-членам об эффективном доступе к закону и правосудию для беднейших слоев населения : Рекомендация № (93) 1, принята 08.01.93 г. // Российская юстиция. – 1997. – № 9. – С. 2–3.

35. Про юридичну допомогу в цивільних, торгових та адміністративних справах : Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 18.02.1976 р. № (76) 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_131.

36. Про юридичну допомогу та консультування : Резолюція Комітету Міністрів Ради Європи від 02.03.1978 р. № (78) 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_132.

37. Відносно шляхів полегшення доступу до правосуддя : Рекомендація Комітету Міністрів Ради Європи від 14.05.1981 р. №R (81) 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/994_133.

УДК 347.985+986

ЦИВІЛЬНА ЮРИСДИКЦІЯ ТА ПІДСУДНІСТЬ СПРАВ ПРО ВСТАНОВЛЕННЯ ФАКТІВ, ЩО МАЮТЬ ЗНАЧЕННЯ ДЛЯ ОХОРОНИ СІМЕЙНИХ ПРАВ ТА ІНТЕРЕСІВ

Кашперська Т.Ц., здобувач
кафедри цивільного права і процесу
Національна академія внутрішніх справ

Наукова стаття присвячена визначенню цивільної юрисдикції та підсудності справ про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів. У результаті проведеного дослідження виокремлено види цивільної юрисдикції та підсудності, за правилами яких до суду подаються заяви про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів.

Ключові слова: цивільна юрисдикція, цивільна юрисдикція суду, підсудність, встановлення фактів, що мають юридичне значення, сімейні права та інтереси, окреме провадження.

Научная статья посвящена определению гражданской юрисдикции и подсудности дел об установлении фактов, имеющих значение для охраны семейных прав и интересов. В результате проведенного исследования выделены виды гражданской юрисдикции и подсудности, по правилам которых в суд подаются заявления об установлении фактов, имеющих значение для охраны семейных прав и интересов.

Ключевые слова: гражданская юрисдикция, гражданская юрисдикция суда, подсудность, установление фактов, имеющих юридическое значение, семейные права и интересы, особое производство.

Kashperska T.Ts. CIVIL JURISDICTION AND JURISDICTION OF CASES ON ESTABLISHMENT OF FACTS WHICH ARE IMPORTANT FOR PROTECTION OF FAMILY RIGHTS AND INTERESTS

The scientific article is devoted to defining civil jurisdiction and jurisdiction of cases to establish facts relevant to protection of family rights and interests. The study singled out types of civil jurisdiction and jurisdiction under rules of court which submitted application to establish facts relevant to protection of family rights and interests.

Key words: civil jurisdiction, civil jurisdiction of court, jurisdiction, establishing facts of legal significance, family rights and interests, separate proceedings.

Постановка проблеми. Відповідно до ст. 124 Конституції України правосуддя в Україні здійснюється виключно судами: Конституційним Судом України та судами загальної юрисдикції. Юрисдикція судів поширюється на всі правовідносини, які виникають у державі. Щодо кола повноважень Конституційного Суду України запитань не виникає, оскільки він є єдиним органом конституційної юрисдикції в нашій державі і вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України, дає офіційне тлумачення її положень та законів України. Система ж судів загальної юрисдикції є доволі розгалуженою і будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності. Її складають: місцеві, апеляційні, вищі спеціалізовані суди і Верховний Суд України (ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус судів») [1, с. 728].

У зв'язку із розгалуженістю судової системи України, а також специфікою розгляду і вирішення певних категорій цивільних справ, до яких, у тому числі, належать справи про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, законодавством встановлені особливі правила, за якими визначається цивільна юрисдикція та підсудність таких справ.

Ступінь розробленості проблеми. Питання цивільної юрисдикції та підсудності були предметом наукових розвідок таких вчених як: С.С. Бичкова, Ю.В. Білоусов, С.В. Васильєв, О.М. Ганкевич, В.В. Комаров, В.М. Кравчук, Г.О. Світлична, В.І. Тертишніков, О.І. Угриновська, І.В. Удальцова, Є.І. Фурса, С.Я. Фурса, Ю.С. Червоний, Г.В. Чурпіта, М.І. Штефан, М.М. Ясинок та ін. Разом із цим поза увагою зазначених науковців залишилися проблеми визначення цивільної юрисдикції та підсудності окремих категорій справ, серед яких справи про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів.

Мета статті. Виходячи з зазначеного, метою цієї наукової розвідки буде визначення правил цивільної юрисдикції суду та підсудності цивільних справ про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи юридичну природу сімейних правовідносин, їх зміст та суб'єктний склад, а також положення ч. 2, 3 ст. 234, ч. 1, 2 ст. 256 ЦПК України, ст. ст. 130–132 СК України, можна дійти висновку, що в порядку цивільного судочинства розглядаються такі справи про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, як-от:

1) про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами (п. 1 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), якщо в силу певних причин значущий факт не був зареєстрований органами державної реєстрації актів цивільного стану (далі – органи ДРАЦСу);

2) про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення (п. 4 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), якщо в органах ДРАЦСу не зберігся відповідний запис, у його відновленні було відмовлено або запис може

бути відновлений лише на підставі рішення суду про встановлення факту реєстрації акту цивільного стану;

3) про встановлення факту батьківства (материнства) – у разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини (смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини), якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проведено за прізвиськом матері, а ім'я та по-батькові батька дитини записані за вказівкою матері (ч. 1 ст. 135 СК України), або запис про матір дитини, батьки якої невідомі, проведено за рішенням органу опіки та піклування (ч. 2 ст. 135 СК України);

4) про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу (п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), якщо цей факт породжує виникнення, зміну або припинення правовідносин, наприклад, виникнення права спільної сумісної власності на майно, набуте чоловіком і жінкою за час спільного проживання, виникнення права на утримання відповідно до положень ст. 76 СК України тощо.

Як же визначається цивільна юрисдикція суду таких справ?

За загальним правилом, під цивільною юрисдикцією розуміють компетенцію спеціально уповноважених органів державної влади щодо розгляду і вирішення цивільних справ.

Для розгляду в порядку цивільного судочинства справ про встановлення факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу (п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), а також справ про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами цивільним процесуальним та сімейним законодавством України не встановлено жодних умов, а також не визначено інших органів, уповноважених розглядати такі справи. Відтак розгляд зазначених справ є виключною цивільною юрисдикцією суду.

Деякі інші правила визначення цивільної юрисдикції регламентовані для справ про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення (п. 4 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), які розглядаються судом за умови, якщо в органах ДРАЦСу не зберігся відповідний запис, у його відновленні було відмовлено, або запис може бути відновлений лише на підставі рішення суду про встановлення факту реєстрації акту цивільного стану. Таким чином, у даному випадку діють правила умовної цивільної юрисдикції, відповідно до яких при дотриманні визначених у законі умов дана справа може бути підвідомча або суду, або органу ДРАЦСу.

За правилами умовної цивільної юрисдикції відбувається розмежування компетенції між різними юрисдикційними органами й у справах про встановлення факту батьківства (материнства). У разі смерті чоловіка, який не перебував у шлюбі з матір'ю дитини (смерті жінки, яка вважала себе матір'ю дитини), якщо запис про батька дитини у Книзі реєстрації народжень проведено за прізвиськом матері, а ім'я та по-батькові батька дитини записані за вказівкою матері (ч. 1 ст. 135 СК України), або запис про матір дитини, батьки якої невідомі, проведено за рішенням органу

опіки та піклування (ч. 2 ст. 135 СК України), справа про встановлення факту батьківства (материнства) підпадає під цивільну юрисдикцію суду.

З проблемою визначення судової юрисдикції у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів особи, тісно пов'язана проблема визначення підсудності у таких справах.

В юридичній літературі під підсудністю розуміється сукупність цивільних справ, які підлягають розгляду і вирішенню по суті в даній конкретній ланці судової системи та у даному конкретному суді цієї ланки [2, с. 110]. Деякі науковці в галузі цивільного процесуального права ототожнюють терміни «підсудність» і «територіальна підсудність», та схиляються до думки, що за своїм змістом зазначені терміни є синонімічними поняттю «територіальна юрисдикція» [3, с. 266].

Визначаючи юридичну природу підсудності, ми розділяємо позицію С.С. Бичкової, відповідно до якої підсудність слід розглядати, як властивість цивільних справ, за допомогою якої їх розгляд і вирішення віднесено законом до компетенції відповідного суду [4, с. 105].

Значення підсудності полягає у тому, що вона допомагає розмежувати компетенцію щодо розгляду і вирішення підвідомчих суду цивільних справ усередині системи судів цивільної юрисдикції: як між судами різних ланок, так і між судами однієї ланки. Відтак підсудність цивільних справ може бути функціональною та територіальною [5, с. 98].

Функціональна підсудність визначає компетенцію окремих ланок судової системи України на підставі виконуваних ними функцій. Водночас територіальна підсудність розподіляє компетенцію щодо розгляду і вирішення цивільних справ між судами однієї ланки залежно від території, на яку поширюються їх повноваження. Значення територіальної підсудності полягає у тому, що її правила допомагають визначити, який суд цієї ланки судової системи уповноважений розглядати і вирішувати конкретну цивільну справу [5, с. 98].

Функціональна підсудність справ про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, визначена у ст. 107 ЦПК України, відповідно до якої всі справи, що підлягають розгляду і вирішенню в порядку цивільного судочинства, розглядаються районними, районними у містах, міськими та міськрайонними судами, які є судами першої інстанції.

Щодо територіальної підсудності, то цивільне процесуальне законодавство і процесуальна наука розрізняють декілька її видів: загальну територіальну підсудність (ст. 109 ЦПК України), підсудність за ухвалою суду вищої інстанції (ст. ст. 108, 111 ЦПК України), альтернативну підсудність (ст. 110 ЦПК України), підсудність кількох пов'язаних між собою вимог (ст. 113 ЦПК України) та виключну підсудність (ст. 114 ЦПК України).

Виходячи зі змісту ст. 257 ЦПК України, можна стверджувати, що заяви про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, подаються до

суду за правилами виключної територіальної підсудності, а також підсудності за ухвалою суду вищої інстанції.

В юридичній літературі виключною територіальною підсудністю називають підсудність, яка визначається вказівкою законодавця про розгляд і вирішення окремих категорій цивільних справ лише конкретними, прямо передбаченими у законі судами, тобто з деякими вимогами потрібно звертатися до чітко встановленого законом суду. Виключною така підсудність називається тому, що виключається можливість застосування інших правил територіальної підсудності, крім тих, які встановлені у законі для цієї категорії справ [4, с. 203].

Необхідність встановлення виключної територіальної підсудності пов'язана із забезпеченням кращих умов для справедливого, неупередженого і своєчасного розгляду та вирішення цивільних справ, а також виконання ухваленого за результатами їх розгляду рішення. У зв'язку із особливостями окремих позовних вимог, обставини, що мають значення для розгляду справи, легше і швидше з'ясувати саме за місцем знаходження матеріального предмета спору, більшості доказів, проведення основних процесуальних дій [4, с. 203].

Правило виключної територіальної підсудності закріплене у ч. 1 ст. 257 ЦПК України, відповідно до якої заява фізичної особи про встановлення факту, що має юридичне значення, подається до суду за місцем її проживання.

Відтак, відповідно до ч. 1 ст. 257 ЦПК України заяви у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, зокрема про встановлення: факту родинних відносин між фізичними особами (п. 1 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення (п. 4 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), факту батьківства (материнства) (ст. 135 СК України), факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу (п. 5 ч. 1 ст. 256 ЦПК України), подаються до суду за правилами виключної територіальної підсудності, тобто за місцем проживання заявника.

У судовій практиці надаються деякі роз'яснення щодо питань визначення місця проживання фізичної особи. Відповідно до п. 5 постанови Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 р. № 2 «Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції» місце проживання фізичної особи визначається відповідно до положень статті 29 ЦК України і статті 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», а місцезнаходження юридичної особи – положень статті 93 ЦК України.

Відповідно до ст. 3 Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні» місцем проживання фізичної особи є житло, розташоване на території адміністративно-територіальної одиниці, в якій така особа проживає постійно або тимчасово, а місцем перебування фізичної

особи – адміністративно-територіальна одиниця, на території якої особа проживає строком менше шести місяців на рік.

При вирішенні зазначених питань суди також мають враховувати роз'яснення, що містяться в Рішенні Конституційного Суду України від 14 листопада 2001 року № 15-рп/2001 (справа щодо прописки). Не є місцем проживання фізичної особи місце, в якому вона знаходиться під вартою у вигляді запобіжного заходу, місце, в якому особа відбуває покарання у виді позбавлення волі за вироком суду, місце, в якому особа знаходиться на стаціонарному лікуванні.

Як вже відмічалось, другим видом підсудності, за правилами якої до суду подаються заяви про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, є підсудність за ухвалою суду вищої інстанції.

Відповідно до ч. 2 ст. 257 ЦПК України підсудність справ за заявою громадянина України, який проживає за її межами, про встановлення факту, що має юридичне значення, визначається за його клопотанням ухвалою судді Верховного Суду України.

Таким чином, підсудність заяв про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів особи, громадян України, які проживають за її межами, визначається за їх клопотанням ухвалою судді Верховного Суду України.

Висновки. Дослідження інститутів цивільної юрисдикції та підсудності цивільних справ про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, дозволило нам дійти таких висновків:

1) розгляд справ про встановлення факту родинних відносин між фізичними особами, а також факту проживання однією сім'єю чоловіка та жінки без шлюбу є виключною цивільною юрисдикцією суду. Водночас, за

правилами умовної цивільної юрисдикції справи про встановлення фактів реєстрації шлюбу, розірвання шлюбу, усиновлення, а також встановлення факту батьківства (материнства) розглядаються судом або органами ДРАЦСу;

2) заяви про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, подаються до суду за правилами виключної територіальної підсудності, а за наявності умов, визначених у ч. 2 ст. 257 ЦПК України, також підсудності за ухвалою суду вищої інстанції.

Всі інші проблеми, пов'язані із порядком здійснення судочинства у справах окремого провадження про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів, зокрема виокремлення процесуальних особливостей провадження у таких справах, виходять за межі цієї статті і становлять перспективні напрямки подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бичкова С.С. Судова юрисдикція як наукова проблема / С.С. Бичкова // *Правова доктрина України* : у 5 т. – Х. : Право, 2013. – Т. 3 : Доктрина приватного права : [моногр.] / [Н.С. Кузнецова, О.Є. Харитонов, Р.А. Майданик та ін.]; за заг. ред. Н.С. Кузнецової. – С. 728–743.
2. Чернооченко С.І. Цивільний процес : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.] / С.І. Чернооченко. – [3-тє вид., переробл. та допов.]. – К. : Центр учб. л-ри, 2014. – 416 с.
3. Курс цивільного процесу : [підруч.] / [Комаров В.В., Бігун В.А., Баранкова В.В. та ін.]; за ред. В.В. Комарова. – Х. : Право, 2011. – 1352 с.
4. Цивільне процесуальне право України: [навч. посіб.] / [Бичкова С.С., Бобрик В.І., Ізарова І.О. та ін.]; за заг. ред. С.С. Бичкової. – [2-ге вид., допов. і переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – 404 с.
5. Чурпіта Г.В. Цивільна юрисдикція та підсудність сімейних справ, які розглядаються в порядку непозовного цивільного судочинства // *Право і суспільство*. – 2015. – № 5–2. – Ч. 3. – С. 96–101.